

FARMACII ORĂDENE ÎNTRE ANII 1850—1880

de

ALEXANDRU POP

Cine studiază istoria chimiei se oprește, cu necesitate, și asupra istoriei farmaciei, nu numai pentru că a existat acea perioadă comună în istoria ambelor științe — iatrochimia —, ci pentru însuși filonul comun al acestor științe, *prepararea și prelucrarea chimică a substanțelor*.

Iatrochimia (de la grec. *iatros*=medic), inaugurată în secolul al XVI-lea de către celebrul și controversatul medic elvețian Philippus Aureolus Theophrastus Bombast von Hohenheim, supranumit Paracelsus (1493—1541), a fost una din principalele direcții de dezvoltare ale chimiei practice, care în secolele următoare va conduce la conturarea tot mai clară a disciplinei farmaciei, păstrînd însă legătura nativă cu medicina și chimia.

Iatrochimia a introdus, ireversibil, în practica farmaceutică prepararea și utilizarea extensivă a medicamentelor de origine minerală (chimică), cu consecințele dorite și mai puțin dorite. Farmaciile au fost primele „ateliere“ pentru prepararea medicamentelor chimice, fiind prevăzute în acest scop cu un *laborator* dotat cu aparatură specială, cu *documentații tehnice*, și mai ales cu *specialiști*, prefigurînd într-un fel viitoarea industrie chimico-farmaceutică.¹

Din această perspectivă, încercăm să abordăm o perioadă relativ cunoscută din istoria farmaciei orădene, aceea dintre anii 1850—1880, perioadă de cristalizare a unor preocupări sporite pentru chimie, inclusiv pentru fabricarea unor produse chimice în orașul nostru.

La filiala Arhivelor Statului din Oradea găsim documente foarte interesante în acest sens. Astfel, în procesele verbale întocmite de mediculșef al orașului, cu ocazia inspectării farmaciilor de pe teritoriul orașului Oradea-Mare la 1 noiembrie 1853 și respectiv la 10 octombrie 1854², rezultă că existau cinci farmacii și anume:

¹ Un exemplu ilustrativ este al firmei chimico-farmaceutice „Merck“ din R. F. Germania, care își are obârșia în farmacia „Îngerul“ din Darmstadt, preluată în 1668 de familia Merck și profilată pe producția de medicamente și chimicale de Emmanuel Merck (1756—1805). Între personalitățile științifice remarcabile ale familiei au fost G. F. Merck, descoperitorul papaverinei (1848) și W. Merck, care a dat o metodă de preparare a cocainei (1885).

² Arh. St. O., *fond Primăria Municipiului Oradea*, inv. 141, dos. 258, f. 18, respectiv f. 23.

1. Farmacia „Crucea de aur“	}	în piața Mică (azi Piața Victoriei), în cartierul Orașul Nou
2. Farmacia „Vulturul de aur“		
3. Farmacia „Coroana“	}	pe strada Mare (azi Calea Republicii), în cartierul Olosig
4. Farmacia „Rodia“		
5. Farmacia „Leul“		în piața Mare (azi Piața Independenței ³), în cartierul Sub-Cetate

Aceste farmacii funcționau și în anul 1850, întrucît, din sursele pe care le deținem, rezultă că patru farmacii au fost înființate încă în secolul al XVIII-lea:

„Crucea de aur“	— în anul 1742 ⁴
„Coroana“	— în anul 1752 ⁵
„Rodia“	— în anul 1760 ⁶
„Vulturul de aur“	— în anul 1798 ⁷

iar farmacia „Leul“ funcționa curent în anul 1825⁸.

La aceste cinci farmacii se mai adaugă una nouă în cartierul Velența, pe strada Clujului. Nu cunoaștem cu precizie data înființării acestei farmacii, dar din procesul-verbal de inspecție a farmaciilor, întocmit de același medic-șef al orașului, la 10 noiembrie 1859⁹, rezultă că la 31 octombrie 1859 (data inspecției farmaciei) aceasta funcționa, avînd „mobilier nou potrivit destinației și cu inscripții frumoase“. Așadar, deschiderea acestei farmacii a avut loc în intervalul anilor 1855—1859.

Toate cele șase farmacii sînt consemnate clar pe o hartă a orașului întocmită la 1859¹⁰ și vor rămîne fără schimbări semnificative în toată perioada la care ne referim. Prin tradiție, farmaciile se amplasau în piețe sau pe străzile importante și, de regulă, nu-și mai schimbau numele și nici amplasamentul. Actualele farmacii orădene nr. 58 (odinioară farmacia „Rodia“) și nr. 10 (odinioară farmacia „Vulturul de aur“) se înscriu în această tradiție, prima putînd candida în mod îndreptățit pentru un statut de viitoare expoziție permanentă de istorie a farmaciei.

Din procesele-verbale amintite, rezultă că farmaciile orădene din deceniul al șaselea al secolului trecut aveau condiții corespunzătoare pentru buna funcționare, dispunînd fiecare de dependențele prevăzute reglementar și anume: *oficina* — încăperea destinată expunerii medicamen-

³ Pe locul fostei piețe mari azi se întinde Parcul 23 August, iar în zona cuprinsă între Parcul 23 August și cetate, începînd din anul 1986 se află Piața Independenței (noul centru civic).

⁴ Arh. St. O., *fond Prim. Mun. Ord.*, inv. 141, dos. 276; Iuliu Orient. *Istoricul farmaciei din Ardeal*, Cluj, 1926, p. 152.

⁵ Feher Dezső, *Bihor — Biharmegye, Oradea — Nagyvárad kulturtörténete és öregdiákjainak Emlékkönyve*, Oradea, 1933—37, p. 159.

⁶ Arh. St. O., *fond Prim. Mun. Ord.*, inv. 141, dos. 378, f. 5.

⁷ *Ibidem*. Menționăm că prof. dr. Samuel Izsák, în *Farmacia de-a lungul secolelor*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1979, p. 202, indică înființarea a trei farmacii la Oradea în sec. XVIII (1742, 1791, 1796), fără să le numească. În *Monografia Municipiului Oradea și Județului Bihor*, vol. I, Oradea, 1926, p. 303, autorul, Petre Dejeu, menționează construirea în anul 1730 a unui „convent modern cu mănăstire și apotecă (s.n.) în mijlocul orașului Oradea-Mare (pe locul hotelului „Parc“ de azi)“.

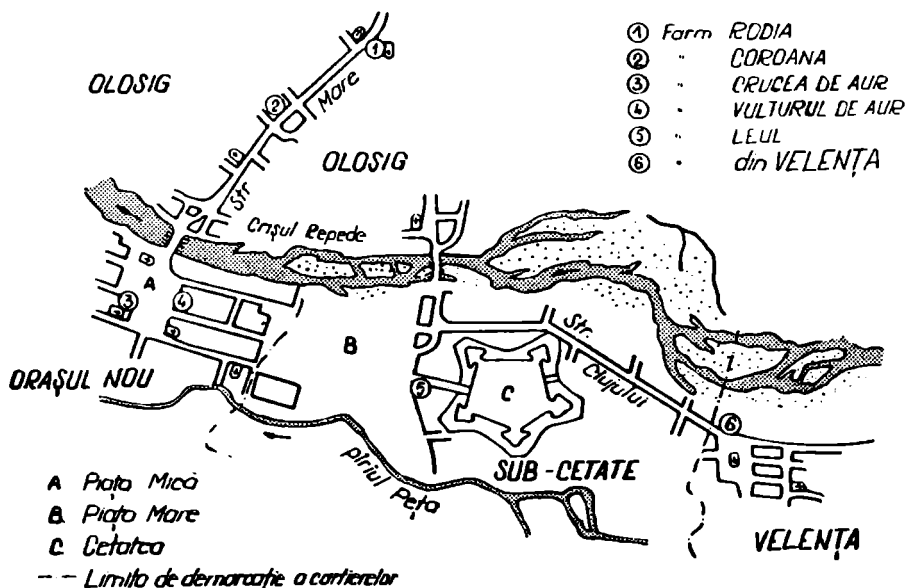
⁸ Arh. St. O., *fond Prim. Mun. Ord.*, inv. 141, dos. 277, f. 1.

⁹ *Idem*, dos. 258, f. 69.

¹⁰ Arh. St. O., *fond Colecția de planuri*, poz. 448.

telor și relației cu publicul (aci se afla și masa de receptură cu balanța farmaceutică); *magazia* (*camera materialium*) — destinată depozitării medicamentelor în cantități mai mari; *laboratorul* — destinat preparării medicamentelor și experimentărilor; „*herbariul*“ — de regulă, spații din

SCHIȚA AMPLASĂRII FARMACILOR DIN ORADEA în ANUL 1859.

podul casei, destinate păstrării la loc uscat și aerat a plantelor medicinale; „*aquariul*“ — de regulă, o parte din subsolul casei (pivnița), destinat depozitării vaselor cu lichide și unele aparate de laborator.

Personalul farmaciei, alcătuit din 3—4 persoane, consta din farmacistul titular al unei diplome — fie proprietarul, fie dirigintele (provisorul) care uneori lua în arendă farmacia —, un asistent și un ucenic (tyrocinant).

În sfârșit, foarte interesant este micul fond de cărți de specialitate din dotarea farmaciilor, între care figurau *farmacopeea* și *taxa medicamentelor*, cărți care, în totalitate, reflectau însăși personalitatea farmacistului și asupra cărora vom reveni.

Farmacia „Crucea de aur“ era proprietatea farmacistului Bertsinsky Károly, care a obținut diploma de farmacist la Budapesta, în anul 1841. El a intrat în posesia farmaciei în 1845, rămânând timp de 31 de ani în proprietatea sa, până la moartea survenită în primăvara anului 1876, când farmacia a trecut în posesia văduvei și a fiicei sale, diriginte (provisor) fiind Hering Sándor. În anul 1880, situația farmaciei era neschimbată¹¹.

¹¹ Folosim în continuare, procesele verbale întocmite în anii 1875, 1876 și 1880 de medicul-șef al orașului, dr. Mayer Agoston (Arh. St. O., fond Prim. Mun. Ord., inv. 141, dos. 258, f. 105, 111, 118).

Proprietarul farmaciei „Vulturul de aur“ a fost Molnár Josef, farmacist cu diploma obținută în 1830, la Budapesta. El a achiziționat farmacia în 1846, rămânând neîntrerupt posesorul ei pe întreaga perioadă de referință, la 1880 avându-l ca provisor pe fiul său, Molnár Lajos. Acesta și-a luat diploma de farmacist în anul 1873, la Viena, după absolvire lucrând, la început ca asistent, în farmacia tatălui său, pe care apoi o va moșteni, mărindu-i renumele.

Referitor la farmacia „Coroana“, știm că în anul 1853, proprietar era farmacistul Láposy Lajos, care și-a luat diploma în 1838, la Budapesta. În anul 1859, el era încă posesorul farmaciei, pe care însă o închiriasse farmacistului Scholtz Rudolf, ca în anul 1875 proprietar să fie Nyiri György, care va deține farmacia și la începutul secolului nostru. El a obținut diploma de farmacist în 1857, la Viena, fiind o personalitate proeminentă a orașului în calitate de președinte al Corporației Farmacistilor din județul Bihor¹².

Farmacia „Rodia“ aparținea ordinului călugărilor misericordieni și se afla în clădirea spitalului ce aparținea aceluiași ordin (azi, policlinica și spitalul de oftalmologie). Farmacia era condusă de un diriginte-farmacist aparținând ordinului și era ajutat, de regulă, de un asistent și un ucenic practicant.

Farmacia „Leul“ era proprietatea farmacistului Lindner Eduard, absolvent la Viena, în 1837. În 1859 îl găsim încă proprietar, ca apoi pînă în 1880 proprietarii să se schimbe, fără să putem preciza succesiunea acestora. La sfîrșitul anului 1880, farmacia era proprietatea lui Racsek Ferencz.

În sfîrșit, noua farmacie din cartierul Velența, care încă nu existase în 1854, aparținea în 1859 farmacistului Allványi Károly, ca în 1875 să-l găsim proprietar pe Ember Emanuel, absolvent al farmaciei în 1858, la Viena și care va rămîne proprietar și în 1880.

Dacă procesele verbale din 1853 și 1854 consemnează doar situația generală a farmaciilor, în procesul verbal din 1859, fără a conține un inventar, găsim menționate, pe farmacii, numeroase medicamente și produse din care unele făceau gloria farmaciilor de odinioară și unde dominau, evident, medicamentele de natură vegetală. Astfel, amintim:

Frunze: folia Sennae, f. Salviae, f. Digitalis, f. Menthae crispae, f. Aloës.

Ierburi: herba Meliloti, h. Centaurii minoris, h. Capillorum Veneris, inclusiv amestecuri pe baza acestora: species emollientes, sp. laxantes, sp. pectorales, sp. amaricantes, sp. aromaticae, sp. Althaeae.

Flori: flores Verbasci, fl. Sambucci, fl. Tiliae, fl. Chamomillae.

Coji: cortex Chinae, c. Chinae fuscus (c. Peruvianus), c. Chinae ruber, c. Cinnamomi, c. Aurantiorum.

Rădăcini: radix Althaeae, r. Bardanae, r. Ipecacuanhae, r. Rhei, r. Sarsaparillae, r. Taraxaci, r. Jalapae, r. Angelicae, r. Aloës, r. Valerianae, r. Scammoniae, r. Bryoniae, r. Colombo, r. Hellebori.

Fructe: pulpa Tamarindorum, p. Prunorum.

Semințe: semen santonici, s. lini.

Rășini: resina Jalapae.

¹² Lakos Lajos, *Nagyvárad — múltja és jelenjéből*, (Oradea-Mare — trecut și prezent), Oradea, 1904, p. 377.

Uleiuri: oleum Ricini, o. Olivarum, o. Amygdalarum, o. Sinapis.

Siropuri: syrupus Rhei, s. Rubi Jdaeii, s. Ribium, s. Althaeae, s. Diacodii, s. Mannae, s. Corticum aurantii, s. emulsivus (s. amigdalarum), mel depuratum, mel rosatum.

Extracte: extractum Graminis, e. Centaurii minoris, e. Rhei, e. Valerianae, e. Ratanhae, e. Malatis ferri, e. Taraxaci, e. Aconiti, e. Hyoscyami, e. Belladonnae.

Tincturi: tinctura Valerianae, t. Rhei aquosa, t. Secalis cornuti, t. Opii simplex (t. thebaïca) et composita, t. Aloës, t. Arnicae, t. balsamica, t. Ferri muriatici, t. Jalapae.

Ape: aqua Cinnamomi (simplex), a. Rosarum, a. Melissae, a. Tiliae, a. Menthae, a. Cerasorum nigrorum, a. Lauro-Cerasi.

Emplastre: emplastrum adhaesivum, e. noricum, e. vesicatorium, e. dya-chylon, e. cantharidum.

Unguente: unguentum aromaticum, u. Althaeae, u. basilicum, u. digestivum, u. Hyoscyami, u. album (simplex).

Balsamuri: balsamum Copaïve, b. Peruviani.

Pe lângă majoritatea acestor medicamente, care formau așa-zisa *farmacie galenică*, tradițională, găsim enumerate și un număr de medicamente de natură minerală (chimică), alcătuind așa-zisa *farmacie spagyrică*, inaugurată de Paracelsus în secolul al XVI-lea. Această categorie de medicamente presupunea cunoștințe mai aprofundate de chimie, o tehnică de laborator mai bine pusă la punct și avea avantajul că prepararea se făcea oricând din materii prime relativ ușor accesibile.

Astfel, în același proces verbal din 1859 sînt enumerate, la farmaciile orădene, medicamente și preparate chimice ca: tartarus emeticus (tartrat de potasiu și oxid de stibiu), acidum tartaricum (acid tartric), calomel (clorură mercurioasă), sublimatum corrosivum (clorură mercurică), mercurius praecipitatus ruber (oxid mercuric), kali hydrojodicum (iodură de potasiu), magnesia usta (oxid de magneziu), chlorina liquida (apă de clor), aether sulfuricus (eter etilic), elixir acidum Halleri (acid sulfuric alcoolizat), — aceste ultime două substanțe intrînd în cadrul compuşilor organici — flores sulfuris depuratum (sulf sublimat), sal amarum (sulfat de magneziu), nitras argenti (azotat de argint), plumbum. acet. basicum (acetat bazic de plumb), acidum muriaticum (acid clorhidric), oxydum zinci, ferrum lacticum (lactat de fier), ferrum sulfuricum (sulfat feros), hydrargyrum bichloratum ammoniatum (clorură mercurică amoniacală), unguentum cinereum (unguent pe bază de mercur), sulfas zinci (sulfat de zinc), chloral-hydrat (cloral cristalizat) și altele.

Prepararea unor substanțe din această categorie era posibilă chiar în laboratoarele farmaciilor orădene, cum tot în cadrul dotării prin forțe proprii, intrau și plantele din flora autohtonă.

Plantele exotice și medicamentele mai pretentioase erau procurate, de obicei, de la angroșiști din Viena sau Budapesta.

Nu deținem încă un inventar al vreunui laborator din farmaciile orădene din perioada 1850—1880, dar dotarea acestora trebuie să fi fost corespunzătoare cerințelor timpului, nefiind semnalate deficiențe cu ocazia controalelor anuale, cînd starea și dotarea lor era verificată cu atenție. La farmacia „Coroana“, în 1859, totuși este menționat laboratorul, în care s-a instalat un nou aparat de distilare, ca fiind „insuficient de spa-

tios“, iar la farmacia „Leul“, în 1875 și 1876, laboratorul era „chiar neîncăpător“.

Dacă în procesele verbale din anii 1853, 1854 și 1859 este doar amintită existența unor cărți de specialitate la farmaciile inspectate, procesele verbale din 1875 și 1876 enumeră peste 30 de titluri care cuprind, în afara cărților de farmacie, de la mai vechile K. G. Hagen, *Lehrbuch der Apothekerkunst*, Königsberg, 1829; A. J. L. Jourdan, *Pharmacopoea Universalis*, 1832 la relativ recente E. Wolf, *Die Prüfung der Arzneimittel*, Berlin, 1866; Schneider, *Commentar der letzten Oester. Pharmacopoea*, 1869 — cărți de chimie, medicină și botanică.

Între cărțile de chimie, găsim consemnate: C. R. Fresenius, *Qualitative Analyse*, Braunschweig, 1856; Stöckhardt, *Organische und Anorganische Chemie* — la farmacia „Rodia“; J. S. Muspratt, *Chemie*, Leipzig — la farmacia „Crucea de aur“ și, fără a da titlul cărților, sînt amintiți, ca autori, renumiți chimiști cum ar fi G. C. Wittstein, J. S. Muspratt, Fr. Wöhler, J. von Liebig — la farmacia „Vulturul de aur“. Este notabil faptul, că la cei mai mulți dintre farmaciștii inspectați exista *Calendarul farmacistului*, precum și abonament la *Foaia săptămînală a farmaciștilor* (Gyógyszerési heti lap).

Existența fondului de cărți în care figurează titluri ce largesc sfera strictă a preocupărilor farmaceutice cu domeniile înrudite, cum sînt medicina, chimia și botanica, informările reciproce dintre farmaciști, denotă din partea acestora preocupări de ordin științific mai cuprinzătoare. Toate acestea au condus la întemeierea în anul 1868 a *Societății de medicină, farmacie și științele naturii din județul Bihor*, între membrii fondatori ai acesteia figurînd și unii dintre farmaciștii orădeni amintiți¹³.

LES PHARMACIES D'ORADEA PENDANT LES ANNÉES 1850—1880

(Résumé)

Dans l'année 1850 dans la ville d'Oradea fonctionnaient cinq pharmacies, „La Croix d'or“, „La Couronne“, „La Grenade“, „L'Aigle d'or“ et „Le Lion“, les premières quatre étant fondées encore au XVIII-ième siècle (1742, 1752, 1760, 1798), deux à la fois dans les quartiers les plus peuplés. Aux côtés de ces pharmacies, on ouvrit une nouvelle pharmacie dans la deuxième moitié de la sixième décennie du siècle passé, ainsi qu'à 1880, à Oradea existaient six pharmacies.

Les pharmacies disposaient des médicaments galéniques traditionnels, notamment basés sur la flore autochtone, mais aussi des médicaments chimiques (spagyrica), plus ou moins préparés ou conditionnés dans leurs laboratoires.

Pareillement, dans chaque pharmacie on trouvait une petite bibliothèque spécialisée dans la quelle figuraient aussi des traités de chimie, médecine et botanique et l'hebdomadaire des pharmaciens.

Parmi les pharmaciens d'Oradea dans cette période, on remarque des personnalités comme Nyiri György, Bertsinsky Károly et Molnár Josef, membres de la „Société de médecine, pharmacie et des sciences de la Nature de district de Bihor“ fondée en 1868.

¹³ Feher Dezső, *op. cit.*, p. 137.